

Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi

Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi (<http://dergipark.gov.tr/yonbil>)
2022, Cilt 8, Sayı 12

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ ÇEKEN ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS STUDENTS WITH SPECIAL LEARNING DIFFICULTIES

Hasan EKİNCİ¹

Mahmut ÇAVDAR²

Şevin EKİNCİ³

Hatice REŞİTOĞLU ÇAVDAR⁴

Özet

Bu araştırmanın amacı, ilkokul öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumlarını ve bu tutumları etkileyen faktörleri belirleyebilmektir. Araştırma 130 ilkokul öğretmenin katılımıyla yürütülmüştür. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Veri toplamada araç olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan ve uzman görüşü de alınarak sınıf öğretmenlerinin demografik bilgilerini edinmeye yönelik kapalı uçlu sorulardan oluşan “Öğretmen Bilgi Formu” ve “Anket Formu” ile açık uçlu sorulardan oluşan “Görüşme Formu” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, sınıf mevcutlarının, öğretmen yeterliliğinin, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi sürecindeki tüm ilgililerin desteğinin ve bu eğitimin normal ve özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yararının, sınıf öğretmenin iş yükünü hafiflettiği ve motivasyonunu arttırdığı aynı zamanda tutumunu olumlu olarak etkilediği saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin yetersizlik türleri sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik tutumlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, konu hakkında bilgi sahibi olan ilkokul öğretmenlerinin, bilgisi olmayanlara göre, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere karşı tutumlarının daha olumlu olduğu saptanmıştır. Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi için uygun eğitim ortamları yaratmak ve sınıf öğretmenlerine bu süreçte yalnız olmadıklarını düşündürecek destek hizmetleri sağlamak uygulamadaki başarıyı arttıracaktır.

Anahtar Kelimeler: ilkokul öğretmenleri, özel öğrenme güçlüğü, tutumlar

Abstract

The aim of this research is to determine the attitudes of primary school teachers towards students with special learning difficulties and the factors that influencing these attitudes. The research was conducted with the participation of 130 primary school teachers. Interview technique which is one of the qualitative research methods, was used in the research. In data collection, the "Teacher Information Form" and "Questionnaire Form" were used which consists of closed-ended questions to obtain demographic information of classroom teachers, prepared by the researchers and taking expert opinion, and the "Interview Form" consisting of open-ended questions were used. As a result of the research, it was determined that the classroom size, teacher proficiency, the support of all concerned in the education process of students with special learning difficulties and the benefit of this education for normal and special learning difficulties students alleviated the workload of the

¹ ekincihsn.21@gmail.com

² mahmutcavdar21@gmail.com, 0000-0002-4108-543X

³ svnekinici21@gmail.com

⁴ haticecavdar21@gmail.com, 0000-0002-0885-3994

classroom teacher and increased his motivation, at the same time positively affected his attitude. According to the research findings, the types of difficulty of the students negatively affect the attitudes of the classroom teachers towards the education of students with special learning difficulties. In addition, it has been determined that primary school teachers who have knowledge about the subject have more positive attitudes towards students with special learning difficulties than those who do not. Creating suitable educational environments for the education of students with special learning difficulties and providing support services to classroom teachers that will make them think that they are not alone in this process will increase the success in practice.

Key Words: Primary school teachers, special learning difficulty, attitudes

1. Giriş

Öğrenme, hayat boyunca süren, kişinin gelişim seviyesine ve bireysel özelliklerine göre değişen ve gerçekleşen geniş ve karmaşık süreçler bütünüdür. (Korkmazlar, 1999). Yaşadığımız dönemde insanlar farklı öğrenme aşamalarından geçmektedir (Altun ve Uzuner, 2016). Öğrenme herkese ve her kesime göre farklılık gösterir; bazı bireyler daha kolay ve hızlı öğrenirken bazıları ise daha zor ve yavaş öğrenmektedir (Altun ve Gülben, 2009). Öğrenmeyi değişik şekilde etkileyen çok çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bunlar öğrenen, öğrenme stratejileri, öğrenme malzemesi, öğrenme ortamıyla ilgili etkenler olup, öğrenmeyi kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Bu belirtilen etkenlere ilişkili bir sorunu olmayan her çocuğun, okul hayatında başarılı olacağı düşünülmektedir. Ancak gözle görülür bir sorunu olmadığı hâlde akademik başarısızlık yaşayan çok sayıda çocuk vardır (Altuntaş, 2010; Bacanlı, 2004). Bu çocukların; zihinsel, görsel, işitsel, duygusal ve sosyal yönlerden herhangi bir problemi olmadığı hâlde; söz konusu çocuklar okuma, yazma, konuşma, işitme, görme ve aritmetik alanlarının birinde veya tümünde güçlükler yaşayabilmektedirler (Şenel, 1998).

Öğrenme süreci yavaş bireyler incelendiğinde karşımıza “özel öğrenme güçlüğü” kavramı çıkmaktadır (Özen, 2011). Özel öğrenme güçlüğüne ne anlama geldiği ile ilgili araştırma ve tartışmaların 1930’lu yıllarda başladığı ve ortak bir noktada buluşmamakla birlikte bu kavramın “öğrenme bozukluğu”, “öğrenme güçlüğü” ve “öğrenme yetersizliği” gibi kavramlarla isimlendirildiği görülmektedir (Pesova, Sivevska ve Runcevac, 2014; Akt., Aral ve Gürsoy, 2009). Öğrenme güçlüğü kavramı ilk olarak Kirk (1963) tarafından kullanılmıştır. Kirk (1963) özel öğrenme güçlüğü yaşayan çocukları gözleyerek normal ya da normalin üstünde zeka sahibi olmalarına rağmen, bu zekalarına oranla düşünme, anlama, okuma-yazma ve matematik becerilerinde düşük başarı gösterdiklerini belirlemiştir.

Özel eğitimde görme engelliler, işitme engelliler, zihinsel engelliler, bedensel engelliler, dil ve konuşma bozukluğu olanlar, üstün yetenekliler ve üstün zekâlılar, sürekli hastalığı olanlar, uyumsuz problemi yaşayanlar gibi bireyler özel gereksinime işaret eden bir sınıflandırma yapılmaktadır. Daha önce sınıflandırılmış bu gruplara eklenen bir başka grup ise özel öğrenme güçlüğüdür (Dikici-Sığırtmaç ve Deretarla-Gül, 2010) ve özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin son yıllarda çok sayıda arttığı belirtilmektedir (Melekoğlu, Çakıroğlu ve Malmgren, 2009). Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) özel eğitim hizmetlerinden faydalanan 5.7 milyon öğrencinin %42’sini özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler oluşturmaktadır (Cortiella ve Horowitz, 2014). Türkiye’de ise 2013-2014 öğretim yılı Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) verileri incelendiğinde 7429 özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenci olduğu ve bu öğrencilerin kaynaştırma eğitim alan bütün öğrenciler arasındaki oranının %4,3 olduğu belirtilmektedir (MEB, 2014).

Özel öğrenme güçlüğü, “okuma, yazma, dinleme, konuşma harfleme, düşünme ya da matematiksel becerileri gerçekleştirilmede ortaya çıkarak sözlü ya da yazılı dili kullanma veya anlamayı içeren psikolojik süreçlerin birinde ya da birkaç alanda meydana gelen bozukluk” olarak görülür. (Akçin, 2009). Öğrenme Güçlüğü’nün; yazılı anlatım bozukluğu (disgrafi), okuma bozukluğu (disleksi), matematik bozukluğu (diskalkuli) gibi tipleri bulunmaktadır. (Balcı, 2015; Lerner, 1989; IDEA, 2004) Özel öğrenme güçlüğü’nün zekâ ile alakası olmadığı gibi bunu yaşayan bireylerin de davranışsal ya da zihinsel bir probleme sahip olduğu anlamına gelmez (MEGEP, 2007). Daha değişik şekilde ifade edersek özel öğrenme güçlüğü çeken bireylerin bu problemlerinin altında zihinsel yetersizlikten çok, zihni kullanmadaki yetersizlikleri olarak ifade edilebilir. (Deniz, Yorgancı ve Özyeşil, 2009; MEGEP, 2007). Özel öğrenme güçlüğü bireylerde akademik başarıda yaşanan sorunlar ile kendisini belli eder ve bu çocukların bilişsel yetilerindeki dağılım inişli çıkışlıdır (Korkmaz, 2000).

Öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler de günümüz eğitim sistemi içinde çoğu kez ‘kalın kafalı’ ve “düşük başarılı”, “yavaş öğrenen”, “olumsuz yaklaşılan”, “öğretilmesi zor”, “riskli” ve “öğrenme özürülü” gibi dışlayıcı isimlerle anılan (Westwood, 2004: 118) bireyler olmuşlardır. Bununla birlikte, öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için geçmişten günümüze kadar zihin engelli (mentally handicapped), zihni işlemeyen (feeble-minded), normal altı (subnormal), zihin engelli bireyler (people with mental handicap), geri (backward), öğrenme güçlüğü olan bireyler (people with learning difficulties) ve öğrenme güçlükleri (learning disabilities) gibi birçok kavramın da kullanıldığı görülmektedir (Thomas ve Woods, 2003).

Öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin derslerde yaşadıkları problemleri bir dersle sınırlı olabileceği gibi birkaç ders hatta tüm derslerle de ilişkili olabilir. Birçok nedenden dolayı bu öğrenciler kolay öğrenememektedirler. Bu tür öğrenme güçlüğü gösteren öğrencilerin sayısı ülkelere, illere ve okullara göre değişiklik göstermektedir. Ancak bu oran çeşitli yerlere ve nedenlere göre değişmekle beraber okul ortamının %12-%30 arasındadır. Bu öğrenciler genellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük, entelektüel olmayan ve çoğu dezavantajlı altyapıları olan kesimlerden gelmektedir (Westwood, 2004). Bununla ilgili olarak ülkemizdeki yapılan araştırmalar okul çağındaki çocukların yaklaşık olarak %10-20’si arası öğrenme güçlüğü yaşadığı ve neredeyse her 10 çocuktan birinde de öğrenme bozukluğu olduğunu göstermektedir (MEB, 2007 : 10).

Belirgin bir problemi olmamasına rağmen bu çocuklar, gerek okul içinde gerekse okul dışındaki toplumsal yaşantılarında çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar (Saenz, Fuchs ve Fuchs, 2005). Depresyon ve kaygı (Yorgancı, 2006), motor beceriler (Doğan, 2012) dil bozuklukları (Özat, 2010) gibi bu sorunlar öğrencilerin akademik başarılarının düşmesine ve onların aileleri ve akranları tarafından ‘yanlış’ değerlendirilmelerine yol açabilmektedirler. Yaşadığı zorluklara bağlı olarak kaygı ve depresyon yaşayan okul çağındaki bu çocukların sınıf-içi ve dışı etkinliklerde akranları ile olan ilişkileri zayıflayabilmekte ve akademik performansları giderek düşmektedir (Deniz, Yorgancı ve Özyeşil, 2009).

Nedenlerinin ne olduğu ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında, öğrenme güçlükleri uygun olmayan veya yetersiz eğitim, uygun olmayan ders konuları ve müfredatı, uygun olmayan sınıf ortamları, sosyal ve ekonomik dezavantajlar, devamsızlık yapma, ikinci bir dil ile öğrenme,

duygusal ve davranışsal sorunlar, duyu bozukluğu ve bilgi işleme bozuklukları gibi birçok etmenden bir veya birden fazlasının bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir (Westwood, 2004: 119). Bu sebeplerin tespitinden önce, öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin yaşantısının teşhis edilmesi oldukça önemli ve işlevseldir.

Öğrenme güçlüğü'nün sorun halinden yada öğrencilerin bu durumun yarattığı kaygı ve depresyon durumundan çıkarılabilmesi için erken tanı çok önemlidir. Öğrenme güçlüğüne erken yaşta tespit edilmesinde öğretmenlerin, anne ve babanın, doktorların önemi büyüktür. Ancak yapılan birçok araştırmada ailelerin, öğretmenlerin ve çocuk doktorlarının öğrenme güçlüğü konusunda yeterli bilgi düzeyinde olmadığı görülmektedir. Çoğunlukla çocukların öğrenme yetersizlikleri ve yaşadıkları diğer sorunlar ilk olarak okulda öğretmen tarafından gözlemlenir ve tespit edilir. Ancak öğretmenler öğrenme güçlükleri ve yetersizlikleri konusunda yeterli eğitim almadıkları için, derslerle ilgili sorun yaşayan her çocuğa öğrenme güçlüğü tanısı koyabilirler. Bu durum çocuğun etiketlenmesine neden olur. Çocuk duygusal etkenlerin de etkisiyle bir müddet sonra etiketinin gereğini yapacaktır. Bu olayın bir diğer boyutu velilerle olan kısmıdır. Veliler çocuklarındaki öğrenme güçlüğü'nü kendilerinin kusuruymuş gibi algılamaz bunu kabullenmezler. Bu durumda anne-baba ve öğretmen arasında çatışmalar çıkabilir. Böylesi bir durumda arada kalan çocuk olur bu durum çocuğun öğrenme güçlüğü'nün iyileştirilmesi yapılması gerekenlerin askıda kalmasına neden olur(Selçuk,2002).

Ülkemizde öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklar genellikle Rehberlik Araştırma Merkezlerine gönderilerek kaynaştırma raporu alınmaktadır. Öğrenme güçlüğü hakkında yeterli bilgiye sahip olunmamasından dolayı bu öğrenciler zihinsel engelli olarak algılanmaktadır. Öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerle ilgili nasıl bir yol yöntem izlemesi gerektiğini ve ne yapacağını bilmeyen eğitimciler onları okulda kendi sınıflarında istememekte ve aynı zamanda bu öğrenciler arkadaşları tarafından da dışlanmaktadır. Öğrenme güçlüğü çeken çocukların okulu bırakma oranı %40 olarak bilinmektedir (APA, 1998).

Sınıf öğretmenleri, okullarda özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencileri belirleme ve onlarla ilgili süreci genellikle başlatan kişilerdir. Özel öğrenme güçlüğü genel olarak harflerin yerini karıştırma, 'b' ve 'd' gibi harfleri öğrenmekte zorluk çekme gibi şekillerde kendini gösterdiği için; ilkokulda öğrencileri sınıf öğretmenlerin bunu tespit etmesi daha kolay olmaktadır. Bu sebeple sınıf öğretmenlerinin bu öğrencileri tespit etme, onları yönlendirme ve bu öğrencilere dönük uygun bir eğitim ortamı sağlama gibi birçok sorumlulukları vardır. (Kuruyer ve Çakıroğlu, 2017). Sınıf öğretmenleri öğrencinin akademik başarısı ile davranışlarına dikkat etmeli, güçlü olan ve güçlendirilmesi gereken özelliklerini belirlemeli ona göre bir plan hazırlamalıdır.

Öğretmenin bütün özverisi, çalışması ve dikkatine rağmen öğrencinin performansında olumlu bir değişiklik olmadığı takdirde, öğrencinin detaylı bir araştırma için gerekli kişi ve kurumlara yönlendirilmesi sağlanmalıdır (Yiğiter, 2005; Kuruyer ve Çakıroğlu, 2017). Ancak bu güçlükleri değerlendirmede sınıf öğretmenlerinin hem bilgi eksikliklerinin hem de bu değerlendirmeyi zorlaştıracak birçok etkenin olduğu söylenebilir (Kuruyer ve Çakıroğlu, 2017). Burada öğretmenler açısından en önemli nokta, güçlüğün temel sebebinin özel öğrenme

güçlüğü tanısının net bir şekilde konulması açısından önemlidir. Bu sorunun cevaplanabilmesi ancak öğrencilerin gerekli tıbbi kontrollerinin yapılmış olmasına bağlıdır. Ancak bu şekilde öğrencinin akademik başarısızlığının başkaca bir engelden kaynaklı olmadığı netleşmiş olacaktır. Özel öğrenme güçlüğü ülkemizde resmi olarak özel eğitim kategorilerinden biri olmasına rağmen özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin bu güçlüklerinin tanılanması ve bu öğrencilere gerek duydukları destek eğitimin sağlanması sürecinde sorunlar yaşandığı bilinmektedir (Güzel ve Özmen, 2008).

Bu nedenle, sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumları ve bu tutumları olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörlerin neler olduğunun tespiti önem taşımaktadır. Literatür taramalarında özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik çeşitli araştırmalar yapılmış, ancak bu çocuklara yönelik öğretmenlerin tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörlere dair herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilere yönelik öğretmen tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmanın öğretmenlere, öğrencilere, velilere ve araştırmacılara özel öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin eğitim sürecine sağlayacağı faydalarla birlikte ayrıca araştırmacının özel öğrenme güçlüğü literatürüne de önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın temel amacı ilkökul öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumları ve bu tutumlarını etkileyen faktörlerin neler olabileceğini ortaya çıkarmaktır.

2. Yöntem

Bu araştırmanın ilk aşamasında nicel veri toplama yöntem ve tekniklerinden sınıflama ve likert ölçekleri kullanılmıştır. Nesnelere arasındaki farklılık ve benzerliklerin basit bir biçimde saptanması işlemi sınıflamadır. Sınıflama ölçeklerinde ölçülen özellikleri bakımından eşya, olay ve insanların adlandırılması söz konusudur. Cinsiyetlere göre kadın-erkek, medeni durumlarına göre evli bekar, cisimlerin sıcaklıklarına göre sıcak, soğuk, ılık, kategorilerine ayrılması işlemi sınıflamadır. Bu ölçekler kullanılarak bir sınıfa giren bireylerin ait oldukları sınıfı belirtmek için sembol ya da sayılar kullanılır. Bu ölçeklerde nesnelere verilen sayıların işlevi, sınıf, tip ya da tür belirtmek olduğundan bu sayılarla matematiksel işlem yapılmaz, ancak o sınıfa giren birimlerin sayıları (frekansları), yüzdeleri ve modları belirlenebilir (Atılğan, 2006). Likert ölçeği bireylerin bir konudaki davranış puanlarını belirlemeyi sağlayan bir ölçektir. k sayıda sorunun her biri için farklı sayıda seçenekler belirlenir. Seçenekler sıralı biçimde ardışık olarak dizilirler. Seçenekler dengeli (-2, -1, 0, +1, +2) biçiminde ya da sıralı sayısal değerlerle puanlandırılır (1, 2, 3, 4, 5). Likert tipi bir ölçekten alınan puan kapsamındaki maddelere gösterilen tepkilere verilen ağırlıkların toplamından oluşur. Yani tüm sorulara verilen cevaplar bir araya getirilerek toplanır. Elde edilen toplam puan bireyin konu hakkındaki davranış, bilgi, tutum puanıdır. Her birey puanına göre toplam ölçek üzerinde bir yerde yer alarak bireyin konu ile ilgili davranış pozisyonu belirlenir (Kırcaali-İftar, 1999, s.19).

Bu çalışmada nitel veri toplama yöntem ve araçlarından yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılandırılmış görüşme tekniğine göre biraz daha esnek olan bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme formunu hazırlar (Smith, 2003). Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik alt sorular sorarak görüşmenin

akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açarak ve detaylandırmasını sağlayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşmede aynı zamanda araştırılan kişilerinde araştırma üzerinde kontrolleri bulunmaktadır (Yalçiner,2006). Bu amaçla özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumları tespit etmede elde edilen veriler ilgili yöntemler kullanılarak sınıf öğretmenlerinden toplanmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Diyarbakır Kayapınar ilçesi ilkokullarında çalışan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarının genellediği araştırma kapsamı içerisinde yer alan ortak özelliklere sahip birimler bütününe evren (yığın, ana kütle, toplum) denir (Ural, 2011: 33). Örneklem ise altı farklı ilkokulda çalışan 130 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Bu bakımdan araştırmada kolay örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemi kullanmadaki amaç, isteyen herkesin örnekleme dahil edilmesidir. Denek bulma işlemi belirlenen örneklem yeterliliğine ulaşıncaya kadar devam eder. Bu yöntem gerek zaman açısından gerekse ekonomik olarak büyük tasarruf sağlar (Ural, 2011: 43).

2.2.Verilerin Toplanması ve Analiz

Veri toplama aracı olarak sınıf öğretmenlerine sorulmak üzere sınıflama ölçeği ile beş likert ölçeği ile sekiz ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile de yedi soru hazırlanmış; sorulara sınıf öğretmenlerinden oluşan guruplarda tartışılarak son şekli verilmiştir. Veri toplama araçları kademeli olarak (önce sınıflama ve likert ölçeği, sonra da yarı yapılandırılmış görüşme formu) sınıf öğretmenlerine dağıtılmış görüşlerini maddeler halinde ya da açıklamalar eşliğinde ifade etmeleri istenmiştir.

Anket formunun ilk bölümünde bulunan demografik veriler ile ikinci bölümde yer alan form yüzde (%) yoluyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın İkinci bölümünde bulunan ve açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formundan elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiş ve bu şekilde ham verilere ulaşılmıştır.

Sınıf öğretmenlerine sınıflama ölçeğinde; yaş, cinsiyet, öğrenim, durumu, hizmet süresi, mezun olduğu bölüm ve branş ile görev yaptığı okul, likert ölçeğinde; İlkokul öğretmenlerinin özel öğrenim güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumları olumludur, ilkokul öğretmenleri sınıflarında özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin olmasını isterler, ilkokul öğretmenleri özel öğrenim güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimlerinin akranlarıyla birlikte normal sınıflarda yapılması konusunda olumlu tutuma sahiptirler, ilkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için alışlagelmiş yöntem ve teknikler dışında farklı yöntem ve teknikler kullanmaya istekli olurlar, ilkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimleri için zaman ayırmaya istekli olurlar, ilkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için farklı araç gereç ve materyaller kullanmaya ve oluşturmaya istekli olurlar, ilkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için hizmetiçi eğitim faaliyetlerine katılmaya istekli olurlar, ilkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencileri sınıf içi etkinliklere katmaya istekli olurlar, soruları yöneltilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise; İlkokul Öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik yeterliliklerinin (hizmet içi eğitimlere katılma durumları mevzuatlar hakkındaki bilgileri ve bu öğrencilerle çalışma-çalışmama durumları) öğretmenlerin tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Okul yönetimi, okuldaki diğer öğretmenler

ve okul çalışanlarının özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik sorumluluklarını yerin getirme düzeylerinin sınıf öğretmenlerinin bu öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Toplumun ve ailelerin ve diğer velilerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yaklaşımlarının sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin sınıf öğretmenlerine, ailelere, normal gelişim gösteren öğrencilere ve özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yararının öğretmenlerin tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin özel gereksinim türü ile sınıf mevcutlarının öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Okulunuzda, öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi uygulamalarında karşılaştıkları temel sorunların öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Daha önce özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler ile çalışmış-çalışmamış olmaları öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik tutumlarını nasıl etkilemektedir? soruları yöneltilmiştir. Değerlendirme çerçevesinde cevaplanan ve yeterince görüş ifade edilmeyen toplam 10'unun ayıklanmasından sonra 120 görüşme formu değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen bulgular araştırmaya katılmış olan 14 sınıf öğretmenin inceleme sunularak son şeklini almış ve yorumlanmıştır.

3.Bulgular

Bu bölümde öğretmenlere yönelik bilgi formu kapsamında bulunan sorular doğrultusunda araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri ile, açık uçlu soruların bulunduğu görüşme formunda elde edilen veriler sunulmuştur.

3.1. Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ait bulgular sunularak açıklanmıştır.

Tablo 1. İlkokul Öğretmenlerinin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	Kişi Sayı	%
Kadın	72	60
Erkek	48	40

Tablo 1'de katılımcıların %60'nın kadın,%40'nın ise erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. İlkokul Öğretmenlerinin Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş	Kişi Sayı	%
20-29	10	8,3
30-39	48	40
40-49	38	48,3
50 ve üstü	4	3,3

Tablo 2'de katılımcıların %48,3'nün 40-49 yaşları arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İlkokul Öğretmenlerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Yaş	Kişi Sayı	%
Yüksekokul	0	-
Lisans	106	88,3
Yükseklisans	14	11,6
Doktora	0	-

Tablo 3’de katılımcıların %88.3’nün lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 4. İlkokul Öğretmenlerinin Hizmet Sürelerine Göre Dağılımları

Yaş	Kişi Sayı	%
1-5 yıl	11	9,16
6-14 yıl	46	38,30
15-24 yıl	58	48,30
24 yıl üstü	5	4,16

Tablo 5. İlkokul Öğretmenlerinin Mezun Oldukları Bölümlere Göre Dağılımları

Öğrenim Durumu	Kişi Sayı	%
Sınıf Öğretmenliği	98	82
Diğer Bölümler	22	18

Tablo 5’te katılımcıların %82’sinin sınıf öğretmenliği mezunu oldukları görülmektedir.

Tablo 6. İlkokul öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumlarına ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular.

Soru No	İlkokul Öğretmenlerinin Özel Öğrenme Güçlüğü Çeken Öğrencilere Yönelik Tutumları	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	İlkokul öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilere ilişkin tutumları olumludur.	7 %6	28 %23	5 %4	48 %40	32 %27
2	İlkokul öğretmenleri sınıflarında özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin olmasını isterler.	31 %26	50 %42	14 %12	16 %13	9 %7
3	İlkokul öğretmenleri özel öğrenim güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimlerinin akranlarıyla birlikte normal sınıflarda yapılması konusunda olumlu tutuma sahiptirler.	17 %14	41 %34	12 %10	40 %34	10 %8
4	İlkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için alışlagelmiş yöntem ve teknikler dışında farklı yöntem ve teknikler kullanmaya istekli olurlar.	9 %8	35 %29	12 %10	47 %39	17 %14
5	İlkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimleri için zaman ayırmaya istekli olurlar.	6 %5	51 %42	19 %16	30 %25	14 %12
6	İlkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için farklı araç gereç ve materyaller kullanmaya ve oluşturmaya istekli olurlar.	7 %6	48 %40	12 %10	39 %32	14 %12
7	İlkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için hizmetiçi eğitim faaliyetlerine katılmaya istekli olurlar.	2 %2	30 %25	20 %17	57 %47	11 %9
8	İlkokul öğretmenleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencileri sınıf içi etkinliklere katmaya istekli olurlar.	2 %2	23 %19	9 %7	72 %60	14 %12

Tablo 6’daki verilerin analizi sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğunun özel öğrenim güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumlarının olumlu olduğu, derslerde bu öğrenciler için farklı yöntem ve teknikler kullanmaya, hizmetiçi eğitim faaliyetlerine katılmaya ve derslerde bu öğrencileri etkinliklere katmaya istekli oldukları, ancak sınıflarında özel öğrenme güçlüğü

çeken öğrencilerin bulunması ,bu öğrencilerin akranları ile birlikte normal sınıflarda eğitim görmeleri, ders esnasında onlara ayrıca zaman ayırma, farklı araç gereç oluşturma ve kullanma konularında olumsuz tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 7. İlkokul Öğretmenlerinin Özel Öğrenme Güçlüğü Çeken Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Analizi

SORU NO	İlkokul Öğretmenlerinin Özel Öğrenme Güçlüğü Çeken Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Analizi	AÇIKLAMA	
		OLUMLU ETKİLER	ETKİLEMEZ
1	İlkokul Öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik yeterliliklerinin (hizmet içi eğitimlere katılma durumları mevzuatlar hakkındaki bilgileri ve bu öğrencilerle çalışma-çalışmama durumları) öğretmenlerin tutumlarını nasıl etkiler?	112 %93	8 %7
2	Okul yönetimi, okuldaki diğer öğretmenler ve okul çalışanlarının özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik sorumluluklarını yerin getirme düzeylerinin sınıf öğretmenlerinin bu öğrencilere yönelik tutumlarını nasıl etkiler?	114 %95	6 %5
3	Toplumun ve ailelerin ve diğer velilerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine pozitif yaklaşımlarının sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumlarını nasıl etkiler?	109 %91	11 %9
4	Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin sınıf öğretmenlerine, ailelere, normal gelişim gösteren öğrencilere ve özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yararı tutumlarını nasıl etkiler?	97 %81	23 %19
5	Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin özel gereksinim türü ve sınıf mevcutlarının kalabalık olması öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumlarını nasıl etkiler?	9 %8	111 %92
6	Okulunuzda, öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi uygulamalarında karşılaştıkları temel sorunların, öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumlarını nasıl etkiler?	7 %6	113 %94
7	Daha önce özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler ile çalışmış-çalışmamış olmaları öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik tutumlarını nasıl etkiler?	88 %73	32 %27

Tablo 7'deki verilerin analizi sonucunda katılımcıların %93'nün (112 kişi) özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik yeterliliklerinin öğretmenlerin tutumlarını olumlu etkilediği görüşünü benimserken %7'si (8 kişi) ise bu durumun öğretmenlerin tutumunu etkilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir. Araştırmaya katılanların % 95'i (114 kişi) okul yönetimi, okuldaki diğer öğretmenler ve okul çalışanlarının özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik sorumluluklarını yerin getirme düzeylerinin sınıf öğretmenlerinin bu öğrencilere yönelik tutumlarını olumlu etkilediği görüşünü benimserken, % 5'i (6 kişi) ise bu durumun öğretmenlerin tutumunu etkilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir. Katılımcıların % 91'i (109 kişi) Toplumun ve ailelerin ve diğer velilerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine pozitif yaklaşımlarının sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumlarını olumlu etkilediği görüşünü benimserken,% 9'u (11 kişi) bu durumun öğretmenlerin tutumunu etkilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir. Araştırmaya katılanların %81'i (97 kişi) Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin sınıf öğretmenlerine, ailelere, normal gelişim gösteren öğrencilere ve özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yararı tutumlarını olumlu etkilediği görüşünü benimserken,% 19'u (23 kişi) bu durumun öğretmenlerin tutumunu etkilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir. Katılımcıların % 92'si (111 kişi) Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin özel gereksinim türü ve sınıf mevcutlarının kalabalık olması öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumlarını olumsuz

etkilediği görüşünü benimserken,%8'i (9 kişi) bu durumun öğretmenlerin tutumunu etkilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir. Araştırmaya katılanların % 94'ü (113 kişi) Okulunuzda, öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi uygulamalarında karşılaştıkları temel sorunların, öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumlarını olumsuz etkilediği görüşünü belirtirken,% 6 'sı (7 kişi) bu durumun öğretmenlerin tutumunu etkilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir. Katılımcıların % 73'ü (88 kişi) Daha önce özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler ile çalışmış-çalışmamış olmaları öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik tutumlarını olumlu etkilediği görüşünü benimserken,%27'si (32 kişi) bu durumun öğretmenlerin tutumunu etkilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir.

3.2. Açık uçlu sorulara dair elde edilen araştırma bulguları

Araştırmanın bu aşamasında açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formundan elde edilen veriler içerik analizinden geçirilerek değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar sunulmuştur.

- İlkokul Öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik yeterliliklerinin (hizmet içi eğitimlere katılma durumları ,mevzuatlar hakkındaki bilgileri ve bu öğrencilerle çalışma-çalışmama durumları) öğretmenlerin tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? sorusuna ilişkin görüşler incelendiğinde ilkökul öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun öğretmen yeterliliği ile özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik olumlu tutum geliştirmenin doğru orantılı olduğunu, öğretmenlerin donanımlı hale getirilmesi için gereken her türlü tedbirin alınmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.
- Okul yönetimi, okuldaki diğer öğretmenler ve okul çalışanlarının özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik sorumluluklarını yerin getirme düzeylerinin sınıf öğretmenlerinin bu öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Sorusuna ilişkin görüşler incelendiğinde öğretmenlerin yine büyük çoğunluğunun okuldaki diğer paydaşların üzerlerine düşen görevi tam ve eksiksiz olarak yerine getirmelerinin, öğretmenlerle birlikte okuldaki herkesin ve her kesimin bu öğrencilere yönelik tutumlarını olumlu etkileyeceğinin altı çizilmiştir.
- Toplumun, ailelerin ve diğer velilerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yaklaşımlarının sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Sorusuna ilişkin görüşler incelendiğinde ailelerin ve diğer velilerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine dönük olumsuz yaklaşımlarının öğretmenleri ve dolayısıyla bu öğrencilerin eğitimini olumsuz etkilediği, öğretmenlerin aile, okul, öğretmen ve rehberlik servisi arasındaki iletişim yetersizliği gibi nedenlerden dolayı bu tarz olumsuz yaklaşımların okullarda fazlasıyla olduğu bunun da öğretmenlerin motivasyonunu düşürerek, öğrencilerin eğitimini olumsuz yönde etkilediği görüşünü belirtmiştir.
- Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin sınıf öğretmenlerine, ailelere, normal gelişim gösteren öğrencilere ve özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yararının öğretmenlerin tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? Sorusuna ilişkin görüşler incelendiğinde İlkokul öğretmenlerinin çoğunluğu, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin tüm ilgililer için yararlı yanlarının bulunduğunu ifade

etmişlerdir. Bu öğrencilerin normal sınıflarda eğitimi öğretmenlere farklı öğrencilerle çalışma deneyimi sağlarken, diğer öğrencilerin bireysel farklılıkları fark ettiği, ailelerin bu durumdaki çocuklarının kabullenilmiş olmasından mutluluk duyacağı ve en önemlisi özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere özgüven aşılmasının öğretmen tutumlarını olumlu etkileyeceği görüşü benimsenirken bazı katılımcıların ise bundan ayrı olarak özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin normal öğrenciler hem olumlu hem de olumsuz etkileyebileceği görüşünü benimsenirken, bazı katılımcılar ise bu öğrencilerin normal öğrencileri olumsuz etkilediği ve bu durumun da öğretmen tutumlarını olumsuz etkileyebileceği görüşünü belirtmişlerdir.

- Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin özel gereksinim türü ve sınıf mevcutlarının öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkileri nelerdir? sorusuna ilişkin görüşler incelendiğinde öğretmenlerin karşılaştığı tüm yetersizlik türlerinin onların motivasyonunu düşürdüğü, tutumlarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin bu soruya verdiği cevaplarda sınıf mevcutlarının kalabalık olması da öğretmenlerin tutumlarını olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.
- Okulunuzda, öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi uygulamalarında karşılaştıkları temel sorunların öğretmenlerin bu öğrencilere yönelik tutumları üzerinde yarattığı etkiler nelerdir? Öğretmenlerin bu soruya çeşitli ve ayrıntılı yanıtlar verdikleri görülmüştür. Öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamaları, sınıf mevcutlarının kalabalık olması, zaman yetersizliği, aile, okul rehberlik servisi ve öğretmen arasındaki iletişim problemleri ,ailelerin durumu kabullenmemeleri, nitelikli özel eğitim personelinin yetersizliği, toplumsal farkındalığın yetersizliği, öğrencilerin yanlış tanılanması, özel eğitim alanında üstün başarı beklentisi, diğer velilerin bu öğrencileri dışlayıcı tutumlar sergilemesi gibi nedenler sayarak bu nedenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminde sundukları nedeneler farklı olsa bile öğretmen tutumlarını olumsuz etkiledikleri görüşünde ortaklaştıkları görülmüştür.
- Daha önce özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler ile çalışmış-çalışmamış olmaları öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitime yönelik tutumları üzerinde yarattığı etkiler nelerdir? Öğretmenlerin yarısından fazlası, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerle çalışma durumlarının bu öğrencilere yönelik tutumlarını olumlu olarak etkilediği, bununla birlikte daha sonraki süreçlerde bu öğrencilerin eğitiminde kolaylık sağladığı görüşüne katıldıklarını belirtmişlerdir.

4. Tartışma

Bu bölümde araştırma süresince elde edilen bulgular, alanda gerçekleştirilen çeşitli araştırma bulguları ile bir araya getirilip karşılaştırılarak kapsamlı olarak tartışılmıştır.

4.1. Demografik verilere ilişkin tartışma

Demografik verilere ilişkin bulgular incelendiğinde öğretmenlerin cinsiyetlerinin, yaşlarının, mesleki kıdem yıllarının, öğrenim durumlarının ve mezun oldukları bölümlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere karşı takındıkları tutumlar üzerinde anlamlı bir değişiklik yaratmadığı değerlendirilmektedir. Katılımcılardan yakın çevrelerinde özel öğrenme güçlüğü çeken öğrenci bulunanların konuya karşı daha hassas oldukları aynı şekilde özel öğrenme

güçlüğü çeken öğrenciler ile çalışıp çalışmamam durumlarının tutumları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunun eğitim hayatları boyunca özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik ayrıca bir eğitim almayı mesleğe başladıktan sonra da yeterli derecede hizmetiçi eğitimlere katılmadıkları görülmüştür.

Yaralı'nın (2015) araştırmasına göre de, öğretmenlerin mezun oldukları bölümler özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarına etki etmemektedir. Bu sonuç elde edilen araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Öğretmenler okulun ve sınıfların fiziki şartlarının özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi için uygun olmadığını belirtmişlerdir. Güldü'nün (2010) bulgularına göre, sınıfın fizikî şartları ve mevcutları özel gereksinimli çocukların eğitimi için öğretmenler tarafından uygun bulunmamıştır. Bu bulgular, araştırma sonucunu doğrulamakta ve desteklemektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin büyük bir kısmı eğitimleri süresince özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik ayrıca bir eğitim almadıkları, mesleğe başladıktan sonra da başkaca bir eğitim ya da hizmetiçi eğitim faaliyetlerine katılmadıkları, bu durumda öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıkları değerlendirilmiştir. Balo'nun (2015), bulgularına göre, sınıf öğretmenleri ve süreç içindeki kişilerin özel gereksinimli çocukların eğitimi ile ilgili yeterli bilgileri olmadığı gibi, bu konuda gerekli eğitimi de almamışlardır. Bu sonuç, araştırma bulgularını hem doğrulamakta hem desteklemektedir.

Katılımcıların yarıdan fazlası özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik yasal ve pedagojik düzenlemeleri kısmen takip ettikleri, bu durumda öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik düzenlemeleri yeterince takip etmedikleri değerlendirilmiştir. Elde edilen bu bulgular ve ilgili değerlendirmeler özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimindeki başarıyı olumsuz etkileyen önemli faktörlerden olduğu söylenebilir. Çitil'e (2013) göre, öğretmenlerin özel eğitimin dünü, bugünü ve bu süreçte geçirdiği yasal düzenlemeler konusunda bilgilenmeleri gerekmektedir. Ne yaptığını bilen gönüllü öğretmenler sayesinde eğitim başarıya ulaşabilir. Öğretmenlerin çoğunluğu okul rehberlik sevisinin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine dönük bilgilendirme çalışmalarının yeterli olmadığı, konu ile ilgili iletişim kurmada yetersiz kaldıklarını belirtmişlerdir. Nizamoğlu (2006), sınıfında özel gereksinimli öğrencisi bulunan öğretmenlerinin, öğrenciyi fark ettiklerinde rehber öğretmene danıştıkları ve onlardan faydalanmaya çalıştıkları ancak bu iletişimin faydasının olup olmadığı konusu netlik kazanmamıştır. Bu sonuç araştırmada elde edilen bulgulara benzerdir.

Öğretmenlerin rehberlik servisi ile istenilen düzeyde iletişim kuramayıp yeterli desteği sağlayamamaları rehberlik servisi rehber öğretmenlerin yetersizliği ve başkaca sorunlarla uğraşmalarından kaynaklanabilir. Araştırma süresince elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin büyük çoğunluğunun BEP hazırlama konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıklarını belirtmiş, bu durumu belirtmeleri özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerinin eğitiminin başarısını azaltan önemli etkenlerden biri olarak gösterilmektedir. Çuhadar (2006) öğretmen ve yöneticilerin özel eğitim, ve BEP ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmektedir. Atıcı (2014)'da, öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda yetersiz olduklarını belirtmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, araştırmada ortaya çıkan bulgular ile paralellik taşımaktadır.

4.2. Açık uçlu sorular ile araştırma bulgularına dair tartışma

Öğretmenlerin çoğunluğu özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi ile ilgili deneyim ve bilgi düzeyinin, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik olumlu tutum

geliştirilmesinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Aker'in (2014) bulgularına göre kaynaştırma eğitimi yanında özel eğitime dönük başka bir ders alan öğretmenlerin daha olumlu tutum geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Toy (2015) ise, özel eğitimle ilgili ders alan kurs, seminerlere katılan öğretmenlerin bu çalışmalara katılmayan öğretmenlere göre kendilerini daha yeterli gördüklerini belirtmektedir. Bu sonuçlar, araştırma bulgularını desteklemekte ve özel gereksinimli çocukların eğitimine yönelik bilgi düzeylerinin yeterliliği öğretmenlerin olumlu tutum geliştirmeleri bakımından önemli olduğunu göstermektedir. Katılımcıların çoğunluğu, getirdiği ekstra iş yükü zaman yetersizliği, kendilerini yeterli görmemeleri ve diğer öğrencileri olumsuz etkileyeceği düşünceleriyle sınıflarında özel gereksinimli öğrenci bulunmasını istememektedir.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 89 Aralık 2017 Cilt 19 Sayı 2 (71-96) Araştırma bulgularına göre, öğretmenler, bedensel engeller, dil ve konuşma bozuklukları otizm, DEHB, orta ve ileri derecede zihinsel yetersizlikler ile özel öğrenme güçlüğü gibi ayrıca bilgi sahibi olmayı gerektiren kaynaştırma eğitimi öğrencilerinin kendilerini ve eğitim-öğretim sürecini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu durum araştırma bulgularını doğrular ve destekler niteliktedir. Tracie (2009) öğrencilerin engel derecesinin öğretmen tutumları üzerinde etkili bir faktör olduğunu belirtmektedir. Gülerüz (2014), öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının kaynaştırma öğrencilerinin sınıf yönetimini olumsuz etkilediğini, dersin işlenişini aksattığı, vakit kaybına neden olduğu, öğretmenin sınıftaki motivasyonunu düşürdüğü ve sınıfta disiplin problemlerine yol açtığını belirterek, araştırmada ortaya çıkan öğretmenlerin tutumlarının nedenlerini doğrulamaktadır.

Araştırma bulgularına göre, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin sınıf öğretmenlerine, ailelere, normal gelişim gösteren öğrencilere ve özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yarar sağlamaktadır. Özellikle, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin, normal gelişim gösteren öğrencilere etik davranışlar ve empati yeteneği, kazandırarak farkındalık düzeylerini arttırdığı, ve toplum hayatında kendisi gibi olmayanlarla bir arada yaşama, onlara destek olma deneyimi kazandırdığı görülmektedir. Türk'ün (2011) bulgularında, normal gelişim gösterip olumlu tutuma sahip öğrencilerin yardım etme davranışı gösterdikleri, olumsuz tutuma sahip olanların ise onlarla alay ettikleri sonucu araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Ancak, Turhan'ın (2007) araştırma bulgularına göre, normal gelişim gösteren öğrenciler, özel gereksinimli öğrencilerin ders akışını bozarak, sınıfın başarısını düşürdüğünü, derse konsantre olmalarına engel olduklarını ve ayrı sınıf veya okullarda eğitim görmelerinin daha uygun olduğunu belirtmeleri araştırma bulguları ile örtüşmemektedir. Araştırma bulgularına göre, özel gereksinimli çocukların eğitimi konusunda ortaya çıkan temel sorunlar, öğretmenlerin eğitimi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, öğretmen-aile-okul rehberlik servisi-RAM arasındaki iletişim problemleri, velilerin çocuğunun durumunu kabullenmediği, , diğer veli ve öğrencilerin özel gereksinimli öğrenciye dönük önyargıları, çevrenin dışlayıcı tutumu, sınıf mevcutlarının fazlalığı, okul ve sınıflardaki fizikî şartların yetersizliği, sınıf öğretmenlerinin müfredatı yetiştirme telaşı, okullarda destek eğitim odaları ve yardımcı öğretmen bulunmadığı, öğrencilerin yanlış tanınması, gerekli devlet desteğinin sağlanamaması, şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçlar, alanda yapılan pek çok araştırma bulguları ile de desteklenmektedir. Güzel'in (2014) araştırma bulgularına göre de öğretmenler; okulların fiziki yetersizliği, sınıfların kalabalık olması, özel gereksinimli öğrencilerinin sınıflara eşit dağıtılmaması, BEP yapılması konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, rehberlik servisiyle sağlıklı iletişim kurulamaması,

ailelerle iletişim problemleri ve ailelerin çocukları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, hizmet içi eğitimlerin yetersizliği, okul yönetiminin kendilerine gerekli kolaylığı sağlayamaması gibi problemler ile karşılaşmalarını belirtmişlerdir. Gürgür ve arkadaşları (2012), destek eğitiminin özel gereksinimli öğrencileri akademik ve sosyal açıdan geliştireceği, MEB ve sivil toplum kuruluşlarının daha duyarlı olmasının ise toplumun bilinçlenmesine katkı sağlayacağını belirtmesi araştırma bulgularını desteklemektedir.

5.Sonuç ve öneriler

Araştırma sonucuna göre, öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun öğretmen yeterliliği ile özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine yönelik olumlu tutum geliştirmenin doğru orantılı olduğunu, öğretmenlerin donanımlı hale getirilmesi için gereken her türlü tedbirin alınmasının gerekliliğine dikkat çekilmiş, okuldaki diğer paydaşların üzerlerine düşen görevi tam ve eksiksiz olarak yerine getirmelerinin, öğretmenlerle birlikte okuldaki herkesin ve her kesimin bu öğrencilere yönelik tutumlarını olumlu etkileyeceğinin altı çizilmiştir. Öğretmenler aynı zamanda ailelerin ve diğer velilerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimine dönük olumsuz yaklaşımlarının öğretmenleri ve dolayısıyla bu öğrencilerin eğitimini olumsuz etkilediği, öğretmenlerin aile, okul, öğretmen ve rehberlik servisi arasındaki iletişim yetersizliği gibi nedenlerden dolayı bu tarz olumsuz yaklaşımların okullarda fazlasıyla olduğu bunun da öğretmenlerin motivasyonunu düşürerek, öğrencilerin eğitimini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonucunda, İlkokul öğretmenlerinin çoğunluğu, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminin tüm ilgililer için yararlı yanlarının bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin normal sınıflarda eğitimi öğretmenlere farklı öğrencilerle çalışma deneyimi sağlarken, diğer öğrencilerin bireysel farklılıkları fark ettiği, ailelerin bu durumdaki çocuklarının kabullenilmiş olmasından mutluluk duyacağı ve en önemlisi özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere özgüven aşılmasının öğretmen tutumlarını olumlu etkileyeceği görüşü benimsemiş, öğretmenlerin karşılaştığı tüm yetersizlik türlerinin onların motivasyonunu düşürdüğü , tutumlarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma sonunda Öğretmenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamaları, sınıf mevcutlarının kalabalık olması, zaman yetersizliği, aile, okul rehberlik servisi ve öğretmen arasındaki iletişim problemleri ,ailelerin durumu kabullenmemeleri, nitelikli özel eğitim personelinin yetersizliği, toplumsal farkındalığın yetersizliği, öğrencilerin yanlış tanılanması, özel eğitim alanında üstün başarı beklentisi, diğer velilerin bu öğrencileri dışlayıcı tutumlar sergilemesi gibi nedenler sayarak bu nedenlerin özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitiminde sundukları nedeneler farklı olsa bile öğretmen tutumlarını olumsuz etkiledikleri sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerle çalışma durumlarının bu öğrencilere yönelik tutumları olumlu olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik etkili bir eğitim uygulaması için, öğretmen, yönetici, veli, okul yönetimi ve ortamı, program merkezi yönetim, sivil toplum kuruluşları ile toplum bağlamında önemli çabalara ihtiyaç bulunmaktadır. Araştırma sonuçları esas alındığında, öğretmenlere lisans eğitimleri sürecinde, özel eğitim içerikli ders verilebilir, uygulamalı eğitim süreçlerini bir kısmını özel gereksinimli öğrencilerin bulunduğu sınıflarda yapmaları sağlanabilir. Özel eğitim alanına daha fazla maddi kaynak aktarılabilir. Özel öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitimi konusunda gönüllülük esas alınabilir. Okullara özel eğitim uzmanları ve pedagoglar gönderilebilir. Veliler periyodik olarak öğretmenler, özel eğitim uzmanları ve pedagoglar tarafından

bilgilendirilebilir. Öğretmen, yönetici, veliler ve okulun bütün paydaşlarının bilinçlendirilmesi, gerekli her türlü yasal düzenlemelerin yapılması, üniversiteler ve MEB işbirliği ile toplumda özel gereksinimli çocukların eğitimine yönelik farkındalık kazandırılması için çalışma alanları oluşturulması, projeler üretilerek bunların hayata geçirilmesi. En önemlisi öğretmene bu süreçte yalnız olmadığı hissettirilmeli her yönden desteklenmelidir.

Kaynaklar

- Akçin, N. (2009). Öğrenme güçlüğü gösteren çocukların yazma sürecinde gösterdiği özellikler. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29, 5-8. <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/18832014/1046>
- Aker, G. (2014). “Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Eğitimi Hakkındaki Tutumları”. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne, Türkiye.
- Altun, T. ve Gülben, A. (2009). Okul öncesinde özel gereksinim duyan çocukların eğitimindeki uygulamalar ve karşılaşılan sorunların öğretmenlerin görüşleri açısından değerlendirilmesi. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 253-272. <https://www.academia.edu/4711543/> adresinden erişilmiştir.
- Altun, T. ve Uzuner F.G. (2016). Sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin eğitimine yönelik görüşleri. The Journal of Social Science Studies, Cilt: Spring 2 2016, sayı:44, 33-49.doi:10.9761/JASSS3366
- Altuntaş, F. (2010). Sınıf öğretmenlerinin disleksiye ilişkin bilgileri ve dislektik öğrencilere yönelik çalışmaları. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- AMERİKAN PSİKİYATRİ DERNEĞİ (1998).Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, IV. Washington: DSM- IV, Amerikan Psikiyatri Birliği, (çev. (edt); E. Köroğlu) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Aral, N., & Gürsoy, F. (2009). Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Atıcı, R. (2014). “Kaynaştırma Öğrencilerinin Okul Hayatında Yaşadığı Zorluklar”. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic or Turkic, 9, 5. Spring, 279-291
- Bacanlı, H. (2004). Gelişim ve öğrenme. Ankara: Nobel.
- Balcı, E. (2015). Amerika Birleşik Devletleri'nde disleksili bireylere uygulanan eğitim ve öğretim programlarının Türkiye'de yapılan çalışmalara katkısı açısından değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balo, E. D. (2015). “İlkokullarda Kaynaştırma Eğitimi Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, İlköğretim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Elazığ, Türkiye.
- Cortiella, C., & Horowitz, S. H. (2014). The state of learning disabilities: Facts, trends and emerging issues (3rd ed.). New York: National Center for Learning Disabilities.
- Çuhadar, Y. (2006). “İlköğretim Okulu 1-5. Sınıflarda Kaynaştırma Eğitime Tabi Olan Öğrenciler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Hazırlanması, Uygulanması, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi İle İlgili Olarak Sınıf Öğretmenleri ve Yöneticilerin Görüşlerinin Belirlenmesi”. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, Türkiye.
- Deniz, M. E., Yorgancı, Z. ve Özyeşil, Z. (2009). Öğrenme güçlüğü görülen çocukların sürekli kaygı ve depresyon düzeylerinin incelenmesi üzerine bir araştırma. İlköğretim Online, 8 (3), 694-708

- Dikici-Sığırtmaç, A., & Deretarla-Gül, E. (2010). Okul öncesinde özel eğitim. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Doğan, H. (2012). Özel öğrenme güçlüğü riski taşıyan 5-6 yaş çocukları için uygulanan erken müdahale eğitim programının etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, H. (2012). Özel öğrenme güçlüğü riski taşıyan 5-6 yaş çocukları için uygulanan erken müdahale eğitim programının etkisinin incelenmesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Güldü, B. (2010). "Sivas İli Örneği'nde Kaynaştırma Eğitimi". Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye.
- Güleryüz, B. (2014). "Sınıf Öğretmenlerinin ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, Türkiye.
- Güzel, Ö. R. (2008). Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Hızlarının Metinlerde Karşılaştırılması, Eğitim ve Bilim Dergisi, 136,25-30.
- Güzel, N. (2014). "Kaynaştırma Öğrencisi Olan İlköğretim Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yaşadıkları Sorunlar (Beykoz İlçesi Örneği)".
- Gürgür, H., Kış, A. ve Akçamete G. (2012). "Kaynaştırma Öğrencilerine Sunulan Bireysel Destek Eğitim Hizmetlere İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi". İlköğretim Online, 11, 3. 689-701.
- IDEA. (2004). Amerika Birleşik Devletleri kamu hukuku 94-142, Individuals with disabilities education improvement yasası 2004, 108. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi.
- Kirk S.A. (1963). Behavioral diagnosis and remediation of learning disabilities. Proceedings of the conference on exploration into the problems of the perceptually handicapped child. Perceptually Handicapped Children, Chicago.
- Korkmaz B. (2000). Öğrenme bozuklukları pediatrik davranış nörolojisi. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.189-216
- Korkmazlar, Ü. (1999). Özel öğrenme bozukluğu. İstanbul: Nobel Tıp.
- Kuruyer, H., ve Çakıroğlu, A. (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Eğitsel Değerlendirme ve Eğitimsel Müdahale Sürecinde Görüş ve Uygulamaları, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 12 (28), 539-555.
- Lerner, J. W. (1989). Educational interventions in learning disabilities. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. 28(3), 326-331. doi:10.1097/00004583-198905000-00004
- MEB. (2007). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Öğrenme Güçlüğü Modülü. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEGEP, (2007). Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi, Öğrenme güçlüğü. www.megep.meb.gov.tr. adresinden erişilmiştir.
- Melekoğlu, M. A., Çakıroğlu, O., & Malmgren, K. W. (2009). Special education in Turkey. International Journal of Inclusive Education, 13(3), 287-298.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2014). Özel eğitimle ilgili istatistikî bilgiler. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 10.04.2015 tarihli yazısı ile elde edilmiştir.
- Özat, N. E. (2010). Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklarda frostig görsel algı eğitim programının etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Özen, K. (2011). Özel öğrenme güçlüğü tanısı almış 7-9 yaş çocukların geliştirdikleri zihin kuramı yetenekleri ile sosyal gelişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve sağlıklı gelişim gösteren grup ile karşılaştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKİNCİ, H., ÇAVDAR, M., EKİNCİ, Ş. ve REŞİTOĞLU ÇAVDAR, H. (2022). İlkokul Öğretmenlerinin Özel Öğrenme Güçlüğü Çeken Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi, Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 8 (12): 84-100

- Saenz, L. M., Fuchs, L.S. & Fuchs, D. (2005). Peer-assisted learning strategies for English language learners with learning disability. *Exceptional Children*, 71(3), 231-247.
- Selçuk,Z.(2002).Dikkat Eksikliği ve Hiperaktif Çocuklar.(3.basım).Ankara:PegemA Yayıncılık.
- Şenel, H. G. (1998). Okuma güçlüğü olan ve olmayan ilkököl öğrencilerinin okuma düzeyinin ve dislektik özelliklerinin karşılaştırılması. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Thomas, D., & Woods, H. (2003). Working with people with learning disabilities: Theory and practice. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Toy, N. S. (2015). “Sınıf Öğretmenlerinin Öğretmen Öz Yeterlilikleri İle Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yeterlilik İnançlarının Karşılaştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Denizli, Türkiye.
- Turhan, C. (2007). “Kaynaştırma Uygulaması Yapılan İlköğretim Okuluna Devam Eden Normal Gelişim Gösteren Öğrencilerin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşleri”. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye.
- Türk, N. (2011). “İlköğretim Okullarında Uygulanan Kaynaştırma Eğitimi İle İlgili Sosyolojik Bir Araştırma (Denizli İli Örneği)”. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye.
- Ural, A., Kılıç, İ., (2011) Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tracia, D. (2009). “General and Special Educators Attitudes Toward Student with Severe Disabilities Included in The Regular Education Classroom”. *Wallden University*, 119.
- Westwood, P. (2004). Learning and Learning Difficulties. Victoria: Australian Council for Educational Research Ltd.
- Yaralı, D. (2015). “Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 17, 2. 431-456.
- Yiğiter, S. (2005). Sınıf Öğretmenlerinin Özel Öğrenme Güçlüğüne İlişkin Bilgi Düzeyleri İle Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yorgancı, Z. (2006). Öğrenme Güçlüğü Görülen çocukların anksiyete ve depresyon düzeylerinin bazı değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.